

Ergashev ShoxruxAndijan Mechanical Engineering Institute,
Teacher of the Department of Uzbek language and literature

Annotatsiya: Mazkur kichik ilmiy tadqiqotda bolalar nutqi va uning o'ziga xos xususiyatlari borasida fikr yuritiladi va shu bilan birga sohaga oid ba'zi olimlarning izlanishlari asosida o'zimizning tadqiqotimiz ham keltirildi. Barcha ma'lumotlar chaqaloqning xotirasida tushunilgunga qadar saqlanishligi misollar bilan batafsil yoritildi.

Kalit so'zlar: bola, nutq, so'z birikmasi, oila, chaqaloq, rivojlanish, og'zaki nutq

Amerikalik psixolog professor Jerom Bruner ta'kidlaganidek, aqlli ota-ona o'z bola gapira boshlashdan oldin og'zaki bo'lmagan muloqotni o'rnatadi va bu muloqot bilan o'ynab bolani rivojlantiradi¹. Nutq chaqaloqning miya rivojlanishi uchun juda muhimdir, chunki u eshitadigan va o'rganadigan narsadir. Og'zaki muloqot - bu so'zlarni baland ovozda talaffuz qilish orqali ma'lumot almashishdir. Ammo chaqaloq gapira boshlagandagina u bilan gaplashishni kutish mutlaqo noto'g'ri. Olimlarning ta'kidlashicha, chaqaloq hali ham gapira olmaganida, ota-ona bilan muloqot qilish bolaning nurqiy muloqoti shakllanishiga katta foyda keltiradi. Boshqacha qilib aytganda, yosh bola gapira olmasa ham, diqqat bilan tinglasa, kattalar suhbatidan ba'zi narsalarni o'zlashtira olishini unutmazlik kerak. Kichikintoyning quloqlari hamma narsani, hatto o'yinchoqlar bilan o'ynaganda yoki onasi ovqatlantirayorganda ham eshitadi. Keyin uning miyasi olingan ma'lumotlarni qayta ishlaydi. Bola hali eshitgan narsasining ma'nosini o'rganayotganligi sababli, uni past baholamang. Barcha ma'lumotlar chaqaloqning xotirasida tushunilgunga qadar saqlanadi².

Biz bolalarga to'g'ri so'zlarni tanlashda yordam berish orqali ularni to'g'ri yo'nalishda fikrlashga undaymiz. So'zlar bolaning miyasida uning xatti-harakatlarini boshqaradigan tasvirli vositalarni ilhomlantiradi. Yosh bola go'dakligidanoq uning xususiyatlarini va ular o'rtasidagi asosiy munosabatlarni tushunishga harakat qiladi. Yangi idrok va fikrlash usullari uchun poydevor shu davrda qo'yiladi. Bir yoshli bola ob'ektlar haqida izchil va uslubiy fikr yurita olmaydi. U ob'ektlarni asosan bir yoki bir nechta farqlovchi belgilarga e'tibor qaratish orqali aniqlaydi. Keyinchalik yangi idrok harakatlarining egallanishi bolaning predmetli harakatlarini bajarishdan ko'z bilan chamalab, harakat qilishiga o'tishda namoyon bo'ladi, endi u predmetning ko'rmasdan³, balki chamalab idrok eta oladi.

Bola tafakkurining rivojlanishi nutqning o'sishi bilan mustahkam bog'langandir, nutqning o'sishi tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi, chunki so'z narsa, predmet va harakatlar bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Bolalarda nutqni o'sishi va kognitiv rivojlanish chambarchas bog'li⁴; nutqni rivojlantirish so'zlarning narsalar, faoliyat va narsalar bilan o'zaro ta'siri orqali kognitiv rivojlanishni rivojlantiradi. Shunday qilib, kognitiv rivojlanish darajasi so'z boyligining kengayishiga, shuningdek nutqning umumiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. O'z ona tilida so'zlash qobiliyati bu yoshdagi bolalar uchun yana bir muhim yutuqdir. Nutqning eng tez rivojlanadigan davri bir yoshdan uch yoshgacha. Bolaning nutqi hayotning ikkinchi yili davomida ikki bosqichda rivojlanadi. Bolaning odamlarning unga aytganlarini tushunish

¹ Muzaffarova, X. (2020). Maxsus maktab internatlarda olib boriladigan korreksion tarbiyaviy ishlarning mazmuni. Архив Научных Публикаций JSPI.

² Muzaffarova, X. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ularni maxsus ta'lim mussasalariga tadbiiq etish. Архив Научных Публикаций JSPI.

³ <https://arm.tdpushf.uz>

⁴ <https://elibrary.ru>

qobiliyati asosan birinchi bosqichda rivojlanadi. Bolaning so'z boyligi, ayniqsa, bir yoshga to'lganida, ular yura boshlaganda va atrofidagi narsalar bilan aloqa qilganda tez kengayadi. Yosh bola ob'ekt nomlarini juda tez o'rganadi. Kichkintoy ikki yoshga to'lganda harakatlarning nomlarini bilib oladi. Bu xatti-harakatlarni bolaning o'zi bajaradigan yoki kattalar tomonidan bajarilgan, nomi aytilganva bola kuzatib borgan harakatlar kiradi.⁵ Kichkintoy so'zlarni tushunishi mumkin, lekin ularni talaffuz qilolmasligini hisobga olsak, bu "passiv" muloqot deb ataladi. Ular uch yoshga to'lganlarida va narsalarning qo'llanilishini to'liq tushunganlarida, ular o'z o'yinlarida tasodifiy emas, balki maqsadli ravishda foydalanadilar. Bolaning nutqi 1,5 yoshga to'lgunga qadar asta-sekin rivojlanadi. Kattalar bolalardan so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni talab qilishlari va bolalar bilan gaplashayotganda aniq gapirishlari kerak⁶.

Shu o'rinda biz bolalar nutqini rivojlanishini davrlarga ajratib chiqdik. Avvalo, ilk yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishi ikki davrdan iborat:

1. Tayyorgarlik davri. Bu davr bir yoshgacha bo'lgan bolalar xayotini o'z ichiga qamra boladi;

2. Nutqning mustaqil rivojlanishi davri. Bu davrga ikki va uch yoshdagi bolalar kiradi. Bir yoshgacha bo'lgan bola hayotini to'rt davrga bo'lib o'rganish lozim. Dastlab tug'ilgandan 2,5 — 3 oylikkacha; so'ng 2,5 — 3 oylikdan 5 — 6 oylikkacha; navbatdagi davr 3,5 — 6 oylikdan 9—10 oylikkacha; ohirgi bosqich esa 4,9 — 10 oylikdan 1 yoshgacha. Bu davrlardagi vazifalar turlicha bo'lib, shu vazifalar asosida nutqni o'stirishga tayyorgarlik ishlari olib boriladi.

Nutqqa tayyorgarlik davrining o'zi uch bosqichdan iboratligi bilan alohida ahamiyatlidir:

1. Chinqirish davri (tug'ilgandan 2,5— 3 oylikkacha).

2. Guvrash davri (2,5 — 3 oylikdan 5 — 6 oylikkacha)

3. Til chiqarish davri (5 — 6 oylikdan 9—10 oylikkachava 9 — 10 oylikdan 1 yoshgacha). 1-3 yoshdagi bola shakllanishda psixik rivojlanishning o'ta ahamiyatligini inobatga olgan holda, ayrim psixologlar⁷, inson tug'ilganidan to yetuklik davrigacha bo'lgan psixik rivojlanish asosining taxminan o'rtalari, 3 yoshga to'g'ri keladi, degan mulohazani bildiradilar. Bu yoshdan boshlab, bolalar predmetlarni o'rganish olamiga qadam qo'yadilar. U endi kattalar bilan nutq orqali munosabatda bo'la oladi va soda axloq qoidalariga amal qila boshlaydilar. Kattalar bilan bo'ladigan muloqoti tufayli bola atrof hayot haqida ko'proq ma'lumot oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda intyerfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son. -14 b.
2. Muzaffarova, X. (2020). Maxsus maktab internatlarda olib boriladigan korreksion tarbiyaviy ishlarning mazmuni. Архив Научных Публикаций JSPI.
3. Muzaffarova, X. (2020). Дидактик ўйин технологиялари— педагогик феномен сифатида. Архив Научных Публикаций JSPI.
4. Muzaffarova, X. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ularni maxsus ta'lim mussasalariga tadbiiq etish. Архив Научных Публикаций JSPI.
5. <https://arm.tdpushf.uz>
6. <https://elibrary.ru>

⁵ <http://elibrary.ru>

⁶ Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda intyerfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son. -14 b.

⁷ Muzaffarova, X. (2020). ДИДАКТИК ЎЙИН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ— ПЕДАГОГИК ФЕНОМЕН СИФАТИДА. Архив Научных Публикаций JSPI.